

О. С. Аліменко,

Київський національний лінгвістичний університет, м. Київ

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ФОНОЛОГІЧНИХ СИСТЕМ УКРАЇНСЬКОЇ І КОРЕЙСЬКОЇ МОВИ В ПЕРІОД З XV ПО XXI СТОЛІТТЯ

Стаття присвячена вивченню проблеми розвитку фонологічних систем української і корейської мов у період з XV по XXI століття. Шляхом аналізу попередніх наукових робіт українських і зарубіжних вчених у статті детально охарактеризовано фонетичний склад та основні характеристики двох фонологічних систем на основних етапах їх історичного розвитку, висвітлено загальні фонологічні процеси, наявні в українській і корейській мовах, та їх вплив на формування сучасного фонетичного інвентарю двох мов.

Ключові слова: українська фонологічна система, корейська фонологічна система, система вокалізму, система консонантизму.

Данная статья посвящена изучению проблемы развития фонологических систем украинского и корейского языка в период с XV по XXI столетие. Путем анализа предыдущих научных работ в статье детально охарактеризован фонетический состав и основные характеристики двух фонологических систем на основных этапах их исторического развития, освещены общие фонологические процессы, присутствующие в данных языках, и их влияние на формирование их современного фонетического инвентаря.

Ключевые слова: украинская фонологическая система, корейская фонологическая система, система вокализма, система консонантизма.

The article deals with the studying of the problem of the Ukrainian and Korean phonological systems development during the period from XV till XXI century. Carrying out the analysis of the previous scientific works of the Ukrainian and foreign scholars the article gives detailed characteristics of two phonological systems during the basic stages of their historical development. Also the article shows the general phonological features, which are present in the Ukrainian and Korean languages and their influence on the formation of the modern set of phonemes in two languages.

Key words: Ukrainian phonological system, Korean Phonological system, vocalic system, consonant system

Питання розвитку фонологічної системи є ключовим в контексті утворення і використання писемності, оскільки писемність є графічним відображенням фонетичного інвентарю мови. Саме наявність чітко окреслених розрізнених фонетичних одиниць, а також особливості їх сполучуваності в усній мові є базовою основою для формування графічного інвентарю мови та орфографічних принципів письма.

Даним питанням займалися такі вітчизняні науковці, як Л. А. Булаховський [1], М. А. Жовтобрюх [2], О. І. Крижанівська [3], Ю. Н. Мазур [4], Н. І. Госька [7], Ю. В. Шевельов [8], І. П. Ющук [9], та іноземні лінгвісти Кім Сок Дик [14], С. Й. Кім-Чо [10], Лі Іксон [11], Лі Кі Мун [12], Г. Й. Рамстедт [5], С. Роберт Ремзі [11], [12], Сон Хо Мін [13] та інші.

Однак загальні процеси діахронічного розвитку української і корейської фонологічних систем та їх вплив на формування сучасного фонетичного інвентарю даних мов є недостатньо вивченими.

Отже, метою нашого дослідження є висвітлення основних процесів та тенденцій, присутніх у розвитку української і корейської фонологічних систем у період з XV по XXI століття, та їх впливу на формування сучасного фонологічного апарату даних мов.

Окреслена мета конкретизована у наступних завданнях:

- проаналізувати загальні процеси розвитку української і корейської фонологічних систем в період з XV по XXI століття;
- встановити основні тенденції розвитку, притаманні даним фонологічним системам;
- порівняти одержані результати для визначення характерних особливостей фонологічних систем зазначених мов.

Отже, розглянемо стан української і корейської фонологічних систем на основних етапах їх розвитку.

Історичний розвиток української мови у період з XV по XXI століття охоплює дві історичні фази: середньоукраїнський період (XV – XVIII ст.) і сучасний період (XIX – XXI ст.) [3, с. 19].

Середньоукраїнський період. На початок XV століття фонологічна система української мови налічувала сім голосних і тридцять сім приголосних фонем [2, с. 328-329].

Система голосних фонем характеризувалася наступним чином:

- 1) за положенням язика розрізнялися чотири фонем переднього ряду: [i], [и], [e], [ä], і три фонем заднього ряду: [y], [o], [a];
- 2) за піднесенням виділялися: а) дві фонем високого піднесення: [i], [y]; б) одна фонема високо-середнього піднесення: [и]; в) дві фонем середнього піднесення: [e], [o]; г) дві фонем низького піднесення: [a], [ä];
- 3) за огубленістю: дві огублених: [o], [y], і п'ять неогублених: [i], [и], [e], [i], [a], [ä].

Детальний аналіз писемних історичних пам'яток даного періоду свідчить про те, що станом на XV ст. більшість фонем сучасного українського вокалізму вже повністю сформувалася та закріпилася у своєму теперішньому вигляді. Єдиною голосною, яка продовжувала зазнавати активних змін, була фонема [ä]. Чітко визначена на початку періоду, дана фонема поступово втрачає свої диференційні ознаки внаслідок процесу депалаталізації губних і шиплячих перед нею. Цей процес призводить до того, що фонема [ä] починає поступово зливатися з фонемою [a], і до кінця періоду система українського вокалізму зменшується з семи одиниць до шести [2, с. 328].

Система приголосних середньоукраїнської мови на початку періоду нараховувала тридцять сім фонем і виглядала наступним чином [3, с. 52]:

- а) сімнадцять твердих [б], [в], [г], [ґ], [д], [й], [з], [к], [л], [м], [н], [п], [р], [с], [т], [ф], [х];
- б) десять м'яких [з'], [ж'], [л'], [н'], [р'], [с'], [ц'], [ч'], [ш'], [дж'];
- в) десять пом'якшених [б'], [в'], [г'], [д'], [к'], [м'], [ф'], [х'], [п'], [т'].

Варто зазначити, що на початок періоду чіткого розмежування приголосних фонем за такими диференційними ознаками, як дзвінкість-глухість і твердість-м'якість, не існувало. Однак фонологічні процеси, які мали місце у даний період, призвели до формування системи сучасних фонологічних протиставлень: тверді – м'які, дзвінки – глухі. До таких фонологічних процесів відносяться:

- 1) депалаталізація губних перед колишніми [ä] і [e], що призвело до виокремлення після губного [й];
- 2) депалаталізація шиплячих перед [ä], що призвело до втрати м'яких шиплячих фонем у українському консонантизмі;
- 3) депалаталізація [p] в кінці складів, що призвело до чіткого розмежування смислорозрізнювальних фонем [p] і [p'];
- 4) виникнення фонем [дз] і [дз'] шляхом дисиміляції приголосних [2, с. 328-329].

Сучасний період. Сучасна фонетична система голосних фонем української мови налічує шість фонем [7, с. 59], які характеризуються наступним чином:

- 1) фонема [a] – неогублена голосна заднього ряду низького піднесення;
- 2) фонема [e] – неогублена голосна переднього ряду середнього піднесення;
- 3) фонема [и] – неогублена голосна переднього ряду високо-середнього піднесення;
- 4) фонема [і] – неогублена голосна переднього ряду високого піднесення;
- 5) фонема [o] – огублена голосна заднього ряду середнього піднесення;
- 6) фонема [у] – огублена голосна заднього ряду високого піднесення.

Система приголосних фонем сучасної української мови налічує сорок п'ять одиниць і характеризується наступним чином [6, с. 32 – 33], [7, с. 91], [9, с. 67],

За органом творення вони поділяються на:

- а) десять губних: [б], [п], [в], [ф], [м], [б'], [п'], [в'], [ф'], [м'];
- б) двадцять дві передньоязикових: [д], [т], [ж], [з], [ш], [с], [дж], [дз], [ч], [ц], [н], [л], [р], [з'], [ж'], [с'], [ш'], [дж'], [дз'], [ц'], [ч'], [р'];
- в) п'ять середньоязикових: [д'], [т'], [й], [н'], [л'];
- г) шість задньоязикових: [ґ], [к], [х], [ґ'], [к'], [х'];
- д) дві глоткових: [г], [г'].

За способом творення дані фонемі поділяються на:

- а) п'ятнадцять проривних: [б], [д], [г], [п], [т], [к], [в], [й], [б'], [д'], [г'], [п'], [т'], [к'], [в'];
- б) чотирнадцять фрикативних: [ж], [з], [г], [ф], [ш], [с], [х], [ж'], [з'], [г'], [ф'], [ш'], [с'], [х'];
- в) вісім африкатів: [дз], [дж], [ч], [ц], [дз'], [дж'], [ч'], [ц'];
- г) шість зімкнено-прохідних: [м], [н], [л], [м'], [н'], [л'];
- д) два дрижачих: [p], [p'].

За використанням голосу:

- а) одинадцять сонорних: [й], [в], [м], [н], [л], [р], [в'], [м'], [н'], [л'], [р'];
- б) тридцять чотири шумних, серед яких шістнадцять дзвінких: [б], [д], [г], [ж], [з], [г], [дз], [дж], [б'], [д'], [г'], [ж'], [з'], [г'], [дз'], [дж']; і вісімнадцять глухих: [п], [т], [к], [ф], [ш], [с], [х], [ч], [ц], [п'], [т'], [к'], [ф'], [ш'], [с'], [х'], [ч'], [ц'].

За ступенем м'якості:

- а) двадцять дві твердих: [б], [д], [г], [п], [т], [к], [в], [ж], [з], [г], [ф], [ш], [с], [х], [дз], [дж], [ч], [ц], [м], [н], [л], [р];
- б) п'ять м'яких: [д'], [т'], [й], [н'], [л'];
- в) п'ять пом'якшених: [з'], [с'], [дз'], [ц'], [р'];
- г) тринадцять напівпом'якшених: [б'], [г'], [п'], [к'], [в'], [ж'], [г'], [ф'], [ш'], [х'], [дж'], [ч'], [м'].

Історичний розвиток корейської мови у період з XV по XXI століття охоплює три еволюційні стадії: пізній середньовічний період (XV – XVI ст.), новокорейський період (XVII – XIX ст.) і сучасний період (XX – XXI ст.) [11], [12].

Пізній середньовічний період. Фонетична система корейських приголосних у XV – XVI ст. мала двадцять три фонемі і виглядала наступним чином [12, с. 128]:

- 1) шість простих: ㅁ [б/п], ㄷ [д/т], ㄱ [г/к], ㅈ [дж], ㅅ [с], ㅇ [х];
- 2) чотири придихових: ㅁ̥ [п^х], ㄷ̥ [т^х], ㄱ̥ [к^х], ㅈ̥ [ч^х];
- 3) шість посиленних: ㅁㅁ [п:], ㄷㄷ [т:], ㄱㄱ [к:], ㅈㅈ [дж:], ㅅㅅ [с:], ㅇㅇ [х:];
- 4) три дзвінких: ㅁ [w], ㅇ [ʔ], ㅅ [з];
- 5) три назальних: ㅁ [m], ㄴ [n], ㅇ [n'];
- 6) одна плавна: ㅁ [p/л'].

Основною характеристикою приголосних фонем даного періоду є протиставлення простих і придихових. Посилені приголосні також були присутні в мові, однак не визначалися як окрема категорія фонем. Приголо-сні звуки ㅁ [w], ㅇ [ʔ], ㅅ [з], присутні у мові на початку періоду, поступово виходять з ужитку до кінця XVI ст., однак їх графічні зображення традиційно зустрічаються у передруках новокорейського періоду.

Фонетична система корейських голосних у XV – XVI ст. налічувала двадцять три голосних фонеми [10, с. 51 – 79]:

- а) сім монофтонгів: ʌ [ʌ], ʈ [a], ʈ [ɔ], ʈ [o], ʈ [y], — [и], | [i];
- б) шість дифтонгоїдів: 1) чотири і-подібних: ʈ [йу], ʈ [йо], ʈ [йɔ], ʈ [йа]; 2) два у-подібних: ʈ [уɔ], ʈ [уа];
- в) шість дифтонгів: ʌ [лі], ʈ [аі], ʈ [ɔі], ʈ [оі], ʈ [уі], — [іі];
- г) чотири трифтонги: ʈ [йаі], ʈ [йɔі], ʈ [уаі], ʈ [уɔі].

Суттєвою зміною даного періоду стала втрата тональної системи до кінця XVI ст. [12, с. 163-164].

Новокорейський період. Основними характеристиками даного періоду є [12, с. 256-266]:

1) остаточне зникнення з ужитку приголосних ʈ [w], ʈ [ø], ʈ [з] та поступове зникнення голосної фонем ʌ [ʌ] [12, с. 262-263];

2) виділення посиленних звуків (гемінатів) ʈ [к:], ʈ [т:], ʈ [п:], ʈ [дж:], ʈ [с:], ʈ [х:] в окрему категорію самостійних фонем. В результаті цього сформувалася потрібна система протиставлення глухих фонем: прості – посилені – придихові [12, с. 256-257];

3) процес загальної монофтонгізації дифтонгів ʈ [аі] і ʈ [ɔі], та трифтонгів ʈ [йаі], ʈ [йɔі], ʈ [уаі], ʈ [уɔі] [12, с. 263];

4) огублення звуку [и] після губних ʈ [м], ʈ [б/п], ʈ [п:], ʈ [п:], що призвело до переходу [и] в [у]: ʈ [мл'] > ʈ [мул'] «вода» тощо [12, с. 265].

5) палаталізація африкатів ʈ [дж], ʈ [дж:], ʈ [ч:], що призвела до алофонізації твердих і м'яких фонем, в результаті чого склади ʈ [джа], ʈ [джо], ʈ [джо], ʈ [джу] і ʈ [джа], ʈ [джьо], ʈ [джьо], ʈ [джю] відповідно почали використовуватися без різниці у значенні: ʈ [джюль] і ʈ [джюль] «мотузка» тощо [12, с. 260].

Сучасний період. Фонетичну систему сучасної корейської мови формують двадцять одна голосна і дев'ятнадцять приголосних фонем [4, с. 531-533]. До складу голосних фонем належить:

I) Десять монофтонгів:

а) голосні заднього ряду:

- 1) фонема ʈ [a] – неогублений монофтонг низького піднесення;
- 2) фонема ʈ [ɔ] – неогублений монофтонг середнього піднесення;
- 3) фонема ʈ [o] – огублений монофтонг середнього піднесення;
- 4) фонема ʈ [y] – огублений монофтонг високого піднесення;
- 5) фонема — [и] – неогублений монофтонг високого піднесення;
- б) голосні переднього ряду:
- 6) фонема | [i] – неогубений монофтонг високого піднесення;
- 7) фонема ʈ [e] – неогублений монофтонг середнього піднесення;
- 8) фонема ʈ [ɛ] – неогублений монофтонг низького піднесення;
- 9) фонема ʈ [yi > ü] – огублений монофтонг високого піднесення;
- 10) фонема ʈ [oe > ö] – огублений монофтонг середнього піднесення.

II) Десять дифтонгоїдів:

- а) шість і-подібних: ʈ [ʌ], ʈ [ʌ], ʈ [ʌ], ʈ [ʌ], ʈ [ʌ], ʈ [ʌ];
- б) чотири у-подібних: ʈ [ʌ], ʈ [ʌ], ʈ [ʌ], ʈ [ʌ].

III) один дифтонг: ʈ [іі].

На сучасному етапі проходить активний процес монофтонгізації дифтонгів ʈ [yi > ü] і ʈ [oe > ö], який ще не завершився. Дані дифтонги вже офіційно набули статусу монофтонгів, однак дифтонговий компонент ще присутній у їх вимові.

Сучасна система корейського консонантизму виглядає наступним чином [4, с. 531 – 533]:

За органом творення:

- а) чотири губних: ʈ [б/п], ʈ [п:], ʈ [п:], ʈ [м];
- б) сім передньоязикових: ʈ [д/т], ʈ [т:], ʈ [т:], ʈ [н], ʈ [с/ш'], ʈ [с:/ш':], ʈ [р/л];
- в) три середньоязикових: ʈ [дж], ʈ [дж:], ʈ [ч'];
- г) чотири задньоязикових: ʈ [г/к], ʈ [к:], ʈ [к:], ʈ [ŋ];
- д) одна глибоко-задньоязикова: ʈ [х].

За способом творення:

а) дванадцять проривних: ʈ [б/п], ʈ [п:], ʈ [п:], ʈ [м], ʈ [д/т], ʈ [т:], ʈ [т:], ʈ [н], ʈ [г/к], ʈ [к:], ʈ [к:], ʈ [ŋ];

б) чотири щілинних: ʈ [с/ш'], ʈ [с:/ш':], ʈ [р/л], ʈ [х];

в) три африкати: ʈ [дж], ʈ [дж:], ʈ [ч'].

За використанням голосу:

а) чотири сонорних: ʈ [м], ʈ [н], ʈ [ŋ], ʈ [р/л];

б) п'ятнадцять шумних: ʈ [б/п], ʈ [п:], ʈ [п:], ʈ [д/т], ʈ [т:], ʈ [т:], ʈ [н], ʈ [с/ш'], ʈ [с:/ш':], ʈ [дж], ʈ [дж:], ʈ [ч'], ʈ [г/к], ʈ [к:], ʈ [к:], ʈ [х].

За м'якістю корейські приголосні фонем не розрізняються.

Порівнюючи основні аспекти розвитку даних фонологічних систем, ми можемо підсумувати, що станом на XV століття українська мова налічувала сім голосних і тридцять сім приголосних фонем, а корейська мова – двадцять три голосні і двадцять три приголосні фонем. Системи вокалізму в обох мовах розвивалися шляхом зменшення кількості фонем та спрощення їх вимови. Кількість голосних в українській мові зменшилася з семи до шести, а кількість голосних корейської мови скоротилася з двадцяти трьох до двадцять однієї. Така

тенденція свідчить про відносну сталість кількості фонетичних одиниць в обох мовах, однак якщо в українській мові вимова фонем незмінна, в корейській мові вона підлягає динамічним змінам: зникають трифтонги, кількість дифтонгів зменшується з шести до одного, кількість дифтонгоїдів збільшується з шести до десяти, кількість монофтонгів – з семи до десяти. Такі тенденції розвитку даних фонологічних систем говорять про те, що система українського вокалізму вже сформувалася, тоді як система корейського вокалізму ще перебуває на стадії активного розвитку.

Якщо порівняти про системи консонантизму у даних мовах, тут спостерігаються протилежні тенденції. Українська фонологічна система розвивається шляхом збільшення кількості фонем: станом на XV століття в ній налічувалося тридцять сім приголосних фонем, але на сучасному етапі їх кількість збільшилася до сорока п'яти. Корейська фонологічна система, навпаки, зменшилася з двадцяти трьох фонем до дев'ятнадцяти.

Аналіз даних систем в цілому дозволяє дійти висновку про те, що фонетичний інструментарій української мови за період з XV по XXI століття збільшився з сорока чотирьох до п'ятдесяти однієї фонем, а фонетичний інструментарій корейської мови зменшився з сорока шести фонем до сорока. Це є свідченням протилежних тенденцій в еволюції порівнюваних мов, а саме: українська фонологічна система розвивається шляхом розширення фонетичного інвентарю, тоді як корейська фонологічна система еволюціонує у протилежному напрямку, шляхом зменшення фонетичного інвентарю.

Отже, дослідивши основні аспекти розвитку української і корейської мов у період з XV по XXI століття, ми можемо дійти висновку, що фонологічні системи обох мов зазнали значних змін у складі фонетичного інвентарю. Однак в українській мові більшість змін відбувається у системі консонантизму, тоді як у корейській мові система вокалізму є більш динамічною. Загалом же українська мова розвивається шляхом розширення фонетичного набору, на відміну від корейської, що еволюціонує шляхом зменшення кількості фонем.

Перспективами подальшого дослідження є вивчення кореляцій між фонетичною і графічною системами досліджуваних мов та визначення особливостей письмового відображення їх звукового потоку.

Література:

1. Булаховський Л. А. Вибрані праці у 5 томах / Леонід Арсенійович Булаховський. – К. : Наукова думка, 1977– Т. 2: Українська мова. – 1977. – 631 с.
2. Жовтобрюх М. А. Історія української мови : Фонетика / Михайло Андрійович Жовтобрюх, Віталій Макарович Русанівський, Віталій Григорович Скляренко – К. : Наукова думка, 1979. – 367 с.
3. Крижанівська О. І. Історія української мови : Історична фонетика. Історична граматики : навчальний посібник / Ольга Іванівна Крижанівська. – К. : ВЦ «Академія», 2010. – 248 с.
4. Мазур Ю. Н. Корейско-русский словарь / Юрий Николаевич Мазур. – М. : «Русский язык», 2000. – 576 с.
5. Рамстедт Г. Й. Грамматика корейського мови / Г. Й. Рамстедт. – М. : Трудрезервиздат, 1951. – 232 с.
6. Сучасна українська літературна мова : навч. посібник для студ. філол. спеціальностей / за заг. ред. проф. В. Д. Ужченка. – 2-ге вид., випр. і доп. – Луганськ : Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2009. – 299 с.
7. Тоська Н. І. Сучасна українська літературна мова : Фонетика, орфоепія, графіка, орфографія : навчальний посібник / Н. І. Тоська. – К. : Вища школа, 1981. – 183 с.
8. Шевельов Ю. В. Історична фонологія української мови / Юрій Володимирович Шевельов. – Х. : Наукове вид-во «Аста», 2002. – 1054 с.
9. Ющук І. П. Українська мова / Іван Пилипович Ющук. – К. : Либідь, 2004. – 640 с.
10. Kim-Cho S. Y. The Korean Alphabet of 1446 : Expositions, Orthophonic Alphabet, Visible Speech Sounds, Translation with Annotation, Future Applicability / Sek Yen Kim-Cho. – Seoul : Asea Culture Press and Humanity Books, 2001. – 430 с.
11. Lee I. The Korean Language / Iksop Lee, S. Robert Ramsey. – Albany : State University of New York Press, 2000. – 374 с.
12. Lee K.-M. A History of the Korean Language / Ki-Moon Lee, S. Robert Ramsey. – Cambridge : Cambridge University Press, 2011. – 336 с.
13. Sohn H.-M. The Korean Language / Ho-Min Sohn. – Cambridge : Cambridge University Press, 2001. – 445 с.
14. 김석득. 우리말 연구사 / 김석득. – 서울 : 태학사, 2009. – Kim C. Д. Історія корейської мови / Кім Сок Дик. – Сеул : Тхехакса, 2009. – 707 с.